
LUPȚA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA ÎMPOTRIVA UNIRII CU BISERICA ROMEI

Constantin MĂNESCU - HUREZI*

The struggle of the romanians in Transylvania in the 18th century against the union with the church of Rome

Abstract

Transylvania, ancient Romanian land, was conquered by the kings of Hungary in the 11th to 13th centuries, and around 1210-1213 the Székelys also appeared in these lands, to whom the Hungarian royalty entrusted the security of the borders and the passes in Carpathians. During the same period, the Hungarian kings also brought here from around Rhine, from Saxony, a German population, known as Saxons, colonized in some parts of Transylvania (Târnave, Sibiu, Brașov, Bistrița). Following the conquest, the native Romanian population of Transylvania was gradually disenfranchised and ruthlessly exploited.

In 1687, Austrian imperial troops entered Transylvania, and on 9 May 1688 Transylvania became a province of the Habsburg Empire. The conditions for the annexation and governance of the Principality of Transylvania were to be regulated by the Diploma Leopoldinum, issued on 4 December 1691 by Emperor Leopold I (1658-1705), confirming the privileges of the three privileged political nations (Hungarians, Saxons and Székelys), as well as the rights of the four received religions, i.e. legal: Catholic, Calvin, Lutheran and Unitarian. However, the Orthodox religion and the Romanian nation remained outside the laws, which is why Romanians have had to fight for a long time to regain their rights and freedoms, but also against their attraction to the Western Church, so as to preserve their ancestral Orthodox faith.

Cuvinte cheie: *Transylvania, dominația habsburgică, secolul al XVIII-lea, lupta românilor împotriva Bisericii Romei, obținerea de drepturi și libertăți politice, sociale și confesionale.*

Keywords: *Transylvania, Habsburg domination, 18th century, Romanians' fight against the Church of Rome, the acquisition of political, social and confessional rights and freedoms.*

Transylvania, străvechi pământ românesc, a fost cucerită de regii Ungariei în secolele XI-XIII, pe la 1210 - 1213 făcându-și apariția pe aceste meleaguri și secuii, cărora regalitatea ungară le-a încredințat paza hotarelor și a trecătorilor din munții Carpați. În aceeași perioadă, tot regii unguri aduc aici din părțile Rinului, din Saxonia, o populație germană, cunoscută sub numele de sași, pe care o colonizează în unele părți

* Preot, parohia Urșani, comuna Horezu, jud. Vâlcea. doctorand la Universitatea „Valahia” din Târgoviște.

ale Transilvaniei (Târnave, Sibiu, Braşov, Bistriţa). În urma cuceririi, populaţia băştinaşă a Transilvaniei a fost încetul cu încetul lipsită de drepturi şi exploatată fără milă. Nedreptăţile şi opresiunea din partea statului feudal maghiar ating punctul culminant în aprilie 1437, când izbucneşte marea răscoală a ţăranilor din Transilvania, cunoscută sub numele de răscoala de la Bobâlna. În acelaşi an, la 16 septembrie 1437, în faţa pericolului intern şi extern (atacurile otomane), nobilimea maghiară, împreună cu saşii şi secuii, încheie la Căpâlna, sat în apropierea Dejului, o „*unire frăţească*”, cunoscută în istorie sub numele de „*Unio trium nationum*” (unirea celor trei naţiuni). Reprezentanţii acestora au depus jurământ pe cruce să fie nedespărţiţi şi să-şi dea ajutor grabnic împotriva duşmanilor dinăuntru şi din afară şi chiar regelui la nevoie. Aceasta a fost prima „*unire*” ardeleană păgubitoare românilor¹, căreia i s-a mai spus masa cu trei picioare.

Din punctul de vedere al credinţei religioase, toate trei elementele care au format unirea celor trei naţiuni erau catolice până la mijlocul secolului al XVI-lea, când saşii au trecut de la catolicism la luteranism în 1542, iar maghiarii şi secuii au trecut la calvinism în 1556 şi în parte la unitarianism în 1571, rămânând în catolicism numai o parte mică a lor². După înfrângerea războiului ţărănesc de sub conducerea lui Gheorghe Doja, în octombrie - noiembrie 1514 s-a întrunit Dieta de la Pesta („*dieta sălbatică*”) şi a adoptat „*Codul în trei părţi - Tripartitum*”, numit şi codul lui Werböczy, care proclama lipsirea totală de drepturi şi legarea de glia proprietarului nobil a iobagilor³. Această legislaţie a fost completată cu *Aprobatele* (Approbatæ Constitutiones), adoptate la 1633, şi cu *Compilatele* (Compillatæ Constitutiones) din 1669, care aprobau trecerea dării contribuabililor fugiţi de pe moşii asupra celor rămaşi şi îi opreau pe români de a purta arme, haine de postav, cămăşi de pânză şi căciulă îndoită. Articolul 3, titlul I din partea I a Aprobatei dispunea: „*Românii să fie ținuţi în robie deplină şi perpetuă („mera et perpetua servitute”), ei fiind în ţară numai toleraţi, până când va plăcea principelui şi proprietarilor de pământ („usque ad beneplacitum principis et regnicolarum”), având să plătească acestora toate dările şi prestându-le robotă*”⁴. Ambele colecţii de legi au înăspriat situaţia ţăranilor, încât românii din Ardeal ziceau: „*Cu Aprobata şi Compilata îl spânzurară pe tata*”⁵.

Anul 1683 a adus cu sine înfrângerea turcilor sub zidurile Vienei, fapt care a deschis iar împăraţilor din Viena calea spre cucerirea Transilvaniei. În anul 1687, trupele imperiale pătrund în Transilvania, iar la 9 mai 1688, datorită presiunii exercitate de generalul austriac Caraffa, Transilvania, din principat independent sub suzeranitate turcească, cum fusese declarată după lupta de la Mohács din 29 august 1526, devine provincie inclusă în graniţele imperiului austriac sau, după cum spune un cronicar de atunci, schimbă jugul de lemn al turcilor cu cel de fier al nemţilor⁶. Condiţiile anexării

¹Prot. prof. Ştefan Lupşa, *Biserica ardeleană şi „Unirea” în anii 1697 - 1701*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXVI (1948), nr. 9 - 10, p. 465.

²*Ibidem*, p. 469.

³*Istoria României în date*, Coordonare: Dinu C. Giurescu, Ediţia a III-a revăzută şi adăugită, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2010, p. 90.

⁴Preot profesor Dumitru Stăniloae, *Unitarismul din Transilvania, încercare de dezbinare a poporului român*, Bucureşti, 1973, p. 12.

⁵Prot. prof. Ştefan Lupşa, *op. cit.*, p. 467.

⁶*Ibidem*, p. 466.

și guvernării principatului Transilvaniei aveau să fie reglementate prin Diploma Leopoldină, emisă la 4 decembrie 1691 de către împăratul Leopold I (1658 - 1705) prin care se confirmau privilegiile celor trei națiuni politice (unguri, sași și secui), precum și drepturile celor patru religii recepte, adică legale: catolică, calvină, luterană și unitariană. Rămâneau în vigoare și vechile legiuri transilvane: *Aprobatele*, *Compilatele* și *Tripartitumul lui Werböczi*. Religia ortodoxă rămânea, ca și națiunea română, în afara legilor, tolerată numai și supusă bunului plac al principelui și proprietarilor. În aceeași stare de umilință se aflau și preoții ortodocși români, despre care iezuitul silezian Andrei Freybergér, care a descris actul unirii cu Roma papală de la 1701, spunea: „*Preoții sau parohii ortodocși se socoteau printre iobagi, care nume indică servajul; în ce privește contribuțiile, transporturile, încasarea dărilor, precum și a altor sarcini, angarale și servituți, nu se făcea nici o deosebire între ei și laici, fiind supuși și ei robiei*”⁷.

Îndată după ocuparea Transilvaniei de trupele habsburgice, a început o puternică acțiune în vederea întăririi stăpânirii acestora aici. Și pentru că împărații Habsburgi erau catolici, au început să lucreze pentru atragerea românilor la Biserica apuseană, ca în felul acesta să crească numărul catolicilor care scăzuse mult sub principii calvini. Prin „*unirea*” românilor se urmărea însă și ruperea legăturilor cu ierarhii, domnitorii și credincioșii din Țara Românească și Moldova, care i-au întărit și ajutat în cursul veacurilor să-și păstreze credința ortodoxă strămoșească.

Primul interes provenea din faptul că dinastia habsburgică din Austria catolică, cotropind Transilvania, a găsit aici o situație religioasă care nu prezenta pentru ea destulă siguranță politică. În timpul cât Transilvania fusese principat sub suzeranitate turcească (1526 - 1687), ungurii, secuii și sașii, care formau cele trei națiuni recunoscute, deveniseră calvini, luterani și unitarieni, și reprezentanții lor din Dieta alcătuiau cele trei „*staturi*” care dominau Dieta și ocupau toate dregătoriile publice. Aceste straturi acatolice nu aveau săpânirea unei Austrii catolice.

În acțiunea sa de consolidare a „*statului catolic*” din Transilvania, Imperiul habsburgic a adus aici preoți și călugări iezuiți, cu scopul de a întinde mrejele catolicizării spre marea masă românească a cărei religii nu făcea parte din nici una din cele patru religii recepte, cu drepturi politice. Primul act oficial autentic în chestiunea unirii românilor ardeleni cu Roma îl reprezintă memoriul din septembrie 1697, prin care „*statul catolic*” ardelean cerea împăratului să facă un apel către preoții ortodocși români ca să îmbrățișeze catolicismul, promitându-le scăparea de povara dărilor și împărțirea de privilegiile preoților romano - catolici: „*Cu supunere cerem de la Maiestatea Sa o diplomă pentru unirea românilor care locuiesc în Transilvania și care nu pretind altceva decât ca Maiestatea Sa să se îndure a-i face părtași pe preoții și călugării de rit grec, de aceleași privilegii și drepturi de care se bucură acum nu numai preoții catolici, ci chiar și preoții unitarieni, luterani și calvini*”⁸.

Cu acest memoriu pleca la Viena iezuitul Paul Ladislau Baranyi, parohul bisericii romano-catolice de la Alba Iulia. În același timp, în septembrie 1697, pleca la București pentru a primi, potrivit vechiului obicei, darul arhieriei, „*un tinerel călugăr, de neam*

⁷Prof. dr. Mihail Dan, *În jurul unirii cu Roma*, în „Mitropolia Banatului”, VIII (1958), nr. 7 - 9, p. 303.

⁸Prot. prof. Ștefan Lupșa, *op. cit.*, p. 478.

*bun, de la Ciugud, numit Atanasie Anghel*⁹, pentru că Teofil, mitropolitul Ardealului, trecuse la cele veșnice după data de 12 iulie 1697, când își semna testamentul. Atanasie izbutise să câștige, prin însemnate sume de bani, bunăvoința guvernatorului Transilvaniei și a altor dregători, având prin negustorul Dindar recomandare chiar la voievodul Constantin Brâncoveanu. Ducea cu sine la București și pentru Mitropolitul Teodosie suma de optzeci de lei imperiali¹⁰. Superiorul iezuit din Sibiu, Gebhard, afla de la Dindar, agentul din Brașov al lui Brâncoveanu, că nici voievodul, nici Teodosie nu voiau să fie hirotonisit arhiereu „*un om atât de tânăr, prost și nu destul de exemplar*”¹¹. Cu toate acestea, este hirotonisit întru arhiereu la 22 ianuarie 1698, prilej cu care lui Atanasie i s-a cerut să iscălească un îndreptar dogmatic, liturgic și canonic, în 22 de puncte, alcătuit de patriarhul Dositei al Ierusalimului, aflat pe atunci în Țara Româneacă, și de mitropolitul Teodosie.

Evenimentele ulterioare au dovedit faptul că Atanasie Anghel este o persoană care nu inspiră încredere. Noul mitropolit a căzut în curând în mrejele iezuiților și ale împăratului din Viena. Presiunile acestora pentru unirea cu Roma continuau. La 2 iunie 1698, arhiepiscopul de Esztergom din Ungaria, cardinalul Leopold Kollonich, a adresat un „*manifest*” către preoții români ardeleni, prin care preciza că urmau să se bucure de privilegiile Bisericii și preoților catolici numai aceia care vor mărturisi și vor crede tot ce învață Biserica romano-catolică și mai ales cele patru puncte deosebitoare dintre Bisericile ortodoxă și catolică (numite „*florentine*”, întrucât s-au formulat la Sinodul de la Ferrara - Florența din 1439): 1. Papa este capul întregii Biserici; 2. Sfânta Împărtășanie se poate face și cu pâine nedospită (azimă); 3. Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul (filioque); 4. În afară de rai și iad mai există un loc curățitor numit purgator¹².

Pe baza acestui manifest, precum și a diplomei din 14 aprilie 1698 prin care împăratul din Viena arăta că unirea cu Roma a preoților ortodocși este un act de liberă alegere, iezuiții Paul Baranyi și Gabriel Heveneși au trecut la fapte. Paul Baranyi a luat legătura cu mitropolitul Atanasie Anghel și cu protopopii din Ardeal. La 7 octombrie 1698, iezuiții au reușit să adune la Alba Iulia 38 de protopopi ortodocși, care au semnat „*manifestul de unire*” sau „*cartea de mărturie*” a unirii lor cu Biserica Romei. Acest act cuprindea următoarea clauză, scrisă probabil de însuși mitropolitul Atanasie, dar fără semnătura lui, care nu apare nicăieri în document: „*Și așa ne unim, acești ce scriem mai sus cum toată legea noastră, slujba Bisericii, leturghia, și posturile și cărindarul nostru să stea pe loc, iară de n-ar sta pe loc acele, nici aceste peceți să n-aibe nici o tărie asupra noastră și vlădica nostru Atanasie să fie în scaun și nime să nu-l hărbătuluiască*”¹³. Cercetările ulterioare au dovedit că acest act nu este altceva decât un fals săvârșit de iezuiți. Ca să nu fie prinși cu falsul săvârșit, aceștia au ascuns

⁹N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. II, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, București, 1932, p. 9.

¹⁰Prot. prof. Ștefan Lupșa, *Biseica ardeleană și „Unirea” din anii 1697 - 1701. Mitropolitul Atanasie și Unirea din 1698*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXVI (1948), nr. 11 - 12, p. 541.

¹¹*Ibidem*, p. 542.

¹²Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 299.

¹³Preot profesor Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 23.

„manifestul de unire”, fiind descoperit abia în anul 1879, în Biblioteca Universității din Budapesta. Împăratului i-au înaintat numai traducerea latinească a actului, care era falsificată¹⁴.

La 19 martie 1701, mitropolitul Atanasie se afla la Viena, unde confirma unirea cu Biserica Romei. Mitropolia ortodoxă independentă a Transilvaniei era desființată, creându-se în locul ei o Episcopie unită, dependentă de Arhiepiscopia romano-catolică de Esztergom. După ce l-a rehirotonisit pe Atanasie preot, după ritualul romano-catolic, la 24 martie 1701, cardinalul Kollonich l-a hirotonisit a doua zi „episcop”, iar în ziua de 14/25 iunie 1701 a fost instalat ca „episcop unit” în catedrala lui Mihai Viteazul din Alba Iulia.

Pe baza documentelor, se poate afirma că unirea cu Biserica Romei s-a înfăptuit în anul 1701, nu din îndemn propriu, ci datorită momelilor întinse cu perfidie de către habsburgi. Poporul a refuzat-o aproape în unanimitate, iar clerul s-a declarat înclinat să o îmbrățișeze doar dacă i se va lăsa neatinsă „legea” veche. Stăpânirea austriacă nu a reușit să smulgă mitropolitului român Atanasie Anghel o mărturisire clară de credință, decât doar aplicând forța și teroarea. Biserica Română din Transilvania, pusă sub controlul aspru al unui „teolog” iezuit, își va pierde deci independența, iar clerul va deveni, încetul cu încetul, un auxiliar prețios al politicii habsburgice. Un observator contemporan al frământărilor din sânul Bisericii Române, nobilul român Gavril din Țagul Mare (Nagyszegi) confirmă acest punct de vedere printr-o mărturie foarte prețioasă, cuprinsă în memoriul său din 5 noiembrie 1701¹⁵, pentru care Nagyszegi a plătit cu șase ani de închisoare. În acest memoriu, înaintat din temniță către judele regesc din Sibiu, în numele preoților și credincioșilor ortodocși din părțile Alba-Iuliei, Brașovului și Făgărașului, prin care aceștia protestau împotriva înscăunării unui episcop unit într-o biserică zidită de un voievod ortodox, Nagyszegi scria: „Ca să nu se nască revoluția în Transilvania, ci ca toate aceste lucruri să le potolescă Maiestatea Sa, eu sfătuiesc să se dea pace religiilor, să creadă și să se roage fiecare cum vrea”¹⁶.

După cum era și firesc, mitropolitul Teodosie, în calitatea sa de „exarh al plaiurilor”, fiind dușman hotărât al unirii, ca și protectorul său, voievodul Constantin Brâncoveanu, a făcut cunoscută Patriarhiei Ecumenice căderea lui Atanasie. Patriarhul Constantinopolului Calinic al II-lea (1694-1702), împreună cu sinodul său, l-au anatemitizat pe Atanasie în ședința sinodală din 5 august 1701, numind-l, pentru păcatele sale, „Satanasie” și înlăturându-l din demnitatea arhierescă¹⁷. Chinuit de remușcări pentru dezbinarea pe care a produs-o, Atanasie a murit, destul de tânăr, la 19 august 1713. La înmormântarea sa, în Alba Iulia, s-au rostit două cuvântări, de iezuiți, una în latinește, alta în ungurește, arătându-se, și prin aceasta, starea de umilință în care ajunsese Biserica românească.

Mulți preoți din Transilvania care nu au voit să recunoască această unire cu Roma au început lupta împotriva actului umilitor pe care-l săvârșise Atanasie Anghel. Într-o

¹⁴Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Manual pentru Seminariile Teologice*, Ediția a doua, Sibiu, 1978, p. 231.

¹⁵Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXX (1962), nr. 9 - 10, pp. 936 - 937.

¹⁶Preot profesor Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p. 33.

¹⁷Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 39.

astfel de atmosferă agitată a izbucnit, în 1703, cunoscuta răscoală antihabsburgică din Ungaria și Transilvania, condusă de Francisc Rákoczi II, numită și răscoala „*curuților*”. Recunoscut ca principe al Transilvaniei la Dieta din 7 iulie 1704, întrunită la Alba Iulia, Francisc Rákoczi a numit episcop al românilor ortodocși din Ardeal pe Iov Țircă, pentru că Atanasie fugise cu imperialii la Sibiu, în anul 1707. Acest Iov (numit în mirenii Ioan) Țircă, vechi aspirant la scaunul mitropolitan, se pare că a fost hirotonit în Moldova, unde el se dădu ca ortodox fără pată și dușman neîmpăcat al unirii¹⁸. Însă păstoria lui a durat puțin timp, fiind silit să părăsească Transilvania, odată cu trupele lui Rákoczi, deoarece în anul 1711, Alexandru (Sándor) Károly, loțiitorul lui Francisc Rákoczi, s-a împăcat cu Habsburgii, la Satu Mare, astfel că răscoala a fost înfrântă. Așa s-a încheiat această primă încercare de a reînvia vechea Mitropolie ortodoxă a Transilvaniei¹⁹.

Acțiunea de prozelitism religios, întreruptă de această revoluție, a fost reluată de guvernul austriac și de agenții lui din Transilvania, unguri și austrieci, pentru ca spre mijlocul secolului al XVIII-lea să fie transformată într-o prigoană sălbatică, îndreptată împotriva preoților și țăranilor ortodocși, dintre care mulți au fost curuți în revoluția rakocziană. Casa de Austria a reluat politica de exploatare a bogățiilor celor două țări răzvrătite, în care bietul țăran producea și pentru stăpânitorul revenit, care voia să răpească nu numai truda muncii sale, ci și credința sa străbună.

O nouă încercare revoluționară, la care au participat românii ortodocși de pe malul drept al Mureșului, a fost condusă de căpitanul sârb Petru Seghedinaș din Pecica, județul Arad. Elementul sârbesc a fost colonizat de Casa de Austria în zona de graniță cu turcii, în județele Bács-Bodrog, Csongrád, Csanád, Arad și Zarand, dar austriecii au aplicat și sârbilor politica de convertire la catolicism. Sârbii, fiind ortodocși, s-au unit cu populația românească, la care s-au alăturat și ungurii calvini din părțile acelea, pentru că acțiunea de catolicizare a Casei de Austria se îndrepta și spre aceștia, fiind cei mai numeroși dintre protestanți²⁰. Scopurile pentru care românii de pe malul drept al Mureșului au luptat alături de țăranii sârbi și unguri, în răscoala sârbească din 1735, nu au fost realizate. Dimpotrivă, ei au trebuit să îndure consecințele aspre ale răzvrătirii neizbutite. Rebelii, prinși la înăbușirea răscoalei, au fost închiși, judecați și condamnați. Mulți dintre rebeli, pentru a scăpa de închisoare, de pedepse grele și de prigonirile ce-i așteptau, dar și de înrăutățirea stării familiilor lor din punct de vedere material, au emigrat în alte părți: în Banat, în Transilvania, în regiunea nordică a județului Arad și estică a județului Bihor, sau în locuri rămase necunoscute²¹.

Lupta împotriva uniației și pentru refacerea unității bisericești a românilor a durat timp foarte îndelungat, ajungând la apogeul între anii 1744 - 1761, fiind purtată cu mult curaj și stăruință de preoți și credincioși deopotrivă, care au înfruntat bătaii, temnițe și chiar moartea mucenicească, cu dorința fierbinte de a-și păstra credința strămoșească. Unii dintre ei au murit în exil, departe de țară, cum a fost cazul episcopului Inochentie Micu-Klajn (1692 - 1768), care a refuzat să se prezinte la curtea împărătească de la Viena pentru a răspunde la 82 de învinuiri ce i se aduceau, între care și aceea că

¹⁸*Ibidem*, p. 41.

¹⁹Prof. dr. Liviu Patachi, *Românii ortodocși în luptă cu catolicismul după 1700*, în „Studii Teologice”, Seria a II-a, II (1950), nr. 3 - 6, p. 230.

²⁰*Ibidem*, p. 234, nota 67.

²¹*Ibidem*, p. 234.

răzvrătește poporul și vrea să desființeze unirea, și a plecat pe ascuns la Roma în 1744, unde a închis ochii pentru totdeauna, în ziua de 23 septembrie 1768²².

Interesant de menționat este faptul că opoziția poporului român față de catolicizare este susținută cu energie de ierarhia sârbă, căreia privilegiile leopoldine îi acordaseră nu numai deplina libertate a cultului, ci și jurisdicția asupra ortodocșilor din imperiu, deci și asupra românilor din Ardeal. Despre mijloacele folosite în acțiunea de catolicizare, preotul Partenie Gruescu scrie în nr. 107 din 1870 al ziarului „Albina”: „Preoții erau căutați prin păduri, erau legați și puși în carcere, de unde nu mai ieșeau. Poporul era dus între baionete la unire, la depunerea mărturisirii, de ostașii împărătești. Mulți preoți și mireni emigrau, ca să scape. La Temerești, comitatul Carașului, 16 inși fură încarcerați la Timișoara pentru cauza unirii. Toate aceste persecuțiuni grele împăratul Leopold se văzu silit a le opri și așa ai noștri, rămași fără arhipăstor, ca și puii fără cloșcă, cine nu-și poate închipui amărăciunea lor... Preoții într-atât se răriseră, încât abia la 20 de sate se afla un preot și acela plin de bătrânețe”²³.

În aceste împrejurări jalnice, românii ardeleni așteptau în fiecare clipă sosirea unui izbăvitor. Ca din pământ a răsărit un călugăr sârb, care nici nu știa românește, bătrân, cu înfățișare de sfânt, numit Visarion Sarai. Având numele de botez Nicolae, acesta era originar din Bosnia, părinții stabilindu-se apoi la Kostainița, în Croația. Cei mai mulți cercetători au susținut că era de neam sârb, dar, mai nou, s-a emis ipoteza, acceptabilă de altfel, că se trage dintre valahii (românii) din Bosnia, din familia Ciurcea sau Tiurcia²⁴. Chiar și un act emis de Administrația militară din Timișoara la 29 mai 1747 îl numește *eremitul valah*²⁵. Călătorise pe la Muntele Athos și la Ierusalim, unde a fost călugărit în Mănăstirea Sfântul Sava, apoi s-a așezat în Mănăstirea Pakra din Slavonia. Cu un pașaport eliberat de Mitropolitul Carlovițului Arsenie Ioanovici Șacabent în 12 februarie 1742, sosește în Banat în ianuarie 1744 și de aici trece în Transilvania, unde începe lupta pentru apărarea Ortodoxiei.

În drumul său spre Transilvania, a făcut un popas la Lipova, unde se exercitau violente presiuni pentru unire. Călugărul Visarion ajunge aici spre sfârșitul lunii ianuarie 1744 și ridică o cruce pe colina din apropierea orașului (păstrată și astăzi într-o absidă exterioară a unei biserici din oraș). De aici vorbește celor veniți la obișnuitele târguri: „Vai de capul vostru, ați vândut sufletele voastre, dezlegarea morților voștri nu e dezlegare, ci osândă: parastase, pomeni și sărindare, le-ați plătit cu totul în deșert la popi nelegiuți”²⁶. La această cruce, credincioșii ortodocși făceau adevărate pelerinaje, pentru că aici își potoleau chinuitoarea sete duhovnicească după cuvântul lui Dumnezeu moștenit de la strămoșii lor.

²²Leon Pădureanu (=Liviu Stan), *Ce a fost unirea cu Roma în Biserica românească din Ardeal*, 1949, p. 12.

²³Prot. Ion B. Mureșianu, *Contribuții la istoria Bisericii bănățene în prima jumătate a secolului XVIII (călugărul Visarion Sarai)*, în „Mitropolia Banatului”, XVIII (1968), nr. 10 - 12, p. 643.

²⁴Prot. dr. Gh. Cotoșman, *Eremitul Visarion Valahul. Marea mișcare religioasă ortodoxă și național-românească produsă de predicile lui în Banat și Ardeal*, în „Mitropolia Banatului”, VII (1957), nr. 1 - 3, p. 104 și 107.

²⁵*Ibidem*, p. 108.

²⁶Prot. Ion B. Mureșianu, *op. cit.*, p. 647.

Înconjurat de un imens alai, călugărul Visarion pleacă din Lipova în jurul datei de 10 martie 1744, trece prin Căpâlnaş, Dobra, Deva, Orăştie și până la Săliște, lângă Sibiu, izbutind să întoarcă mai multe sate de la uniație. Peste tot pe unde trecea el, se trăgeau clopotele bisericilor, îi ieșeau în întâmpinare călăreți și i se prosternau ca în fața așteptatului salvator²⁷. Prins pe drumul său de la Săliște spre Sibiu este închis, interogat la 27 aprilie din același an, de autoritățile austriece din Sibiu, care l-au trimis de aici în închisoarea din Deva, ca în cele din urmă să fie aruncat în feroasa temniță de la Kufstein, în Munții Tirolului. Acolo se crede că a și murit ca sfânt mărturisitor pentru Ortodoxie²⁸.

Deși prezența călugărului Visarion Sarai a fost de scurtă durată, totuși influența exercitată asupra mulțimii s-a dovedit de mare însemnătate. Autoritățile din Transilvania, alarmate de acțiunea lui Visarion, încearcă să liniștească spiritele. În martie - aprilie 1745, guvernatorul Transilvaniei, contele Haller, după lungi consultări cu fruntașii clerului unit, cu episcopul romano-catolic din Alba Iulia, cu teologul iezuit, pe baza avizului favorabil al împărătesei Maria Tereza, a lansat o proclamație (o patentă) către români, dar aceasta a avut un efect contrar celui așteptat de guvernator. Patentă aducea la cunoștința tuturor românilor din Transilvania că trebuie să se considere uniți cu Biserica Romei și că s-a întemeiat Episcopia unită de la Blaj, dar credincioșii au declarat categoric că nu primesc preoții uniți și nu iau parte la slujbele săvârșite de ei, fapt pentru care mulți au fost arestați.

La 21 aprilie 1745, bătrânii din Rășinari au declarat public, în numele întregului sat, că nu mai primesc niciodată pe preoții uniți și nici nu vor mai merge cu ei la biserică. Ei au mărturisit că „*restituiesc bucuroși uniților cheile bisericii și vor observa o ținută pașnică, dar se roagă cu insistență să-i lase în credința lor veche a Bisericii răsăritene, căci ei mai bine mor cu toții ori se împărtășesc în loc de Paști cu muguri de stejar, decât să meargă la biserică deodată cu preoții uniți*”²⁹. În Veștem, românii au declarat că mai bine iau lumea în cap sau „*rămân fără de mângâiere spirituală*”, decât să atârne de preoții uniți. Rezistența populației românești din Transilvania împotriva uniației a stârnit admirația chiar și a celor mai aprigi dușmani ai credinței ortodoxe. Astfel, revista protestantă „Acta historico-ecclesiastica”, contemporană cu aceste evenimente, ne-a păstrat o scenă caracteristică din luptele pornite atunci. Un funcționar din Sibiu a fost trimis într-un oarecare sat, ca să adune toată comunitatea, pentru a-i împărtăși o poruncă. Românii îl ascultară răzimați de bețele lor lungi. După ce isprăvi cu cetitul, se sculă unul dintre cei mai bătrâni și zise: „*Acest cojoc, care-l am pe mine, e acum al meu. Dar dacă ar vrea să mi-l ia crăiasa, i-l dau. Cu aceste slabe mâini și picioare și cu trupul meu am lucrat, zi și noapte, ca să plătesc porția. Ele sunt ale crăiesei și de ar vrea să mi le ia, nu am ce face. Dar nu am decât un suflet, pe care eu îl păstrez pentru Dumnezeu din cer și nici o putere omenească nu-l poate îndoi*”³⁰.

Eșecul proclamației contelui Ioan Haller a determinat autoritățile ardelenene și Curtea din Viena să ia noi măsuri pentru întărirea uniației. Astfel, împărăteasa Maria

²⁷Ibidem, p. 651.

²⁸Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1981, p. 385.

²⁹Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, Editura și Tiparul Tipografiei arhiepiscopale, Sibiu, 1920, p. 156.

³⁰Ibidem, p. 161.

Tereza s-a văzut silită să facă apel la episcopul rutean unit Manuil Olszavski din Muncaci, care, în urma vizitei canonice din Transilvania din iarna anilor 1745 - 1746, a prezentat Curții din Viena, mai multe recomandări: întemnițarea preoților ortodocși care instigă pe credincioși împotriva uniației, alungarea călugărilor ortodocși din mănăstirile Scorei, Arpaș și Porcești (între Sibiu și Făgăraș), întoarcerea lui Inochentie Micu și altele. La rândul ei, împărăteasa Maria Tereza a semnat, la 15 aprilie 1746, trei decrete prin care poruncea, între altele, arestarea și pedepsirea preoților hirotonișiți în Țara Românească și Moldova, precum și a preoților care s-au lepădat de unire.

Cu toate acestea, lupta începută de ieromonahul Visarion a fost continuată de numeroși preoți și credincioși, îndeosebi de cei din jurul Sibiului. Satele se împotriveau cu dârzenie uniației, alungau preoții uniți, refuzau slujbele lor și trimiteau „dieci” la Râmnic sau la București, pentru a fi hirotoniți preoți ortodocși. În primăvara anului 1745, au fost arestați trei țărani din Săliștea Sibiului (Dănilă Milea, Stan Borcea și Dumitru Șteflea), pentru alungarea preoților uniți.

În toamna anului 1748, un țăran zelos, deștept și îndrăzneț din Săliște, Nicolae Oprea (Miclăuș), a fost trimis de credincioșii din părțile Sibiului cu o plângere la Viena, prin care cereau să fie lăsați în vechea lor credință. O dată cu el a plecat și credinciosul Ioan Oancea din Făgăraș, care mai făcuse un drum la Carloviț, ca să ceară trecerea făgărășenilor sub oblăduirea mitropolitului sârb de acolo. Înainte de Paștile anului 1752, Nicolae Oprea și preotul Moise Măcinic din Sibiel (județul Sibiu) erau din nou la Viena cu o jalbă a credincioșilor transilvăneni. Au fost primiți de cancelarul Austriei și de împărăteasa Maria Tereza, dar îndată au fost arestați și osândiți la închisoare pe viață în temnița din Kufstein. În 1756 unul din ei a izbutit să fugă, dar fără să mai ajungă acasă. Celălalt (se pare că Oprea) și-a sfârșit viața în această închisoare³¹.

După arestarea celor doi neînfricați luptători pentru credință, Oprea Miclăuș și Moise Măcinic, rolul de conducător al luptei împotriva uniației a revenit preotului Cosma din Deal, lângă Sebeș, județul Alba, care în jurul anului 1755, a cutreierat 42 de sate împreună cu credinciosul Constantin Petric din Jina, redactând peste tot „cărți” în care se descriau suferințele îndurate de preoții și credincioșii satelor cercetate. Pentru fapta sa, preotul Cosma a suferit 60 de săptămâni de temniță. Chiar și soția sa, cu un copil mic în brațe, a fost aruncată în închisoare, unde i-a degerat copilul de frig.

La 16 aprilie 1756, preotul Ioaneș din Galeș (județul Sibiu) a început o vie agitație împotriva unirii, în ținuturile Sibiului, Sebeșului, Orăștiei și Hunedoarei. În mai 1756 el a fost arestat și transportat la Sibiu, apoi dus în secret la Deva, iar de aici dus la Kufstein în 1757. Între zidurile mucede ale acestei cumplite fortărețe, preotul Ioaneș a suferit, până la sfârșitul vieții, temniță grea, ofilindu-și tinerețea în așteptarea izbăvirii, pe care nu mai avea să o apuce³².

În lupta împotriva uniației s-a remarcat și protopopul Ioan Piuaru din Sadu (județul Sibiu), cu învățătură la Cozia și hirotonit la București de mitropolitul Filaret Mihailitzis. Pentru că fusese hirotonit în Țara Românească, episcopul unit Petru Pavel Aron l-a prins cu ajutorul armatei austriece și a pus să-l tundă de barbă și plete în piața

³¹*Ibidem*, p. 196.

³²Idem, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Editura și Tiparul Tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1930, p. 50.

Sibiului. Din această pricină i-a rămas numele de „*popa Tunsu*”. În 1760 a desfășurat o acțiune puternică în satele din Câmpia Transilvaniei și din părțile Clujului. Prins de husari și de preoții uniți, a fost dus sub escortă la Târgu Mureș, iar de aici la Viena. A fost eliberat cu condiția de a nu se mai reîntoarce în Transilvania. De aceea s-a așezat în Sânnicolaul Mare, în Banat, unde a slujit ca preot până prin 1782.

Desigur că aceștia sunt numai câțiva din marele număr al celor care au suferit umilințe din pricină că au refuzat să primească uniația. Ortodocșii români mureau în toate părțile Transilvaniei ca martiri pentru credința lor, împușcați sau spânzurați, fie în bătaii și în temnițe, sau erau amendați și prădați de avutul lor. Însăși împărăteasa Maria Tereza a trebuit să recunoască în rescriptul din 1760 că „*mulțimea a fost tratată în acel principat al nostru cu moartea și cu alte mijloace de cruzime pentru religia de rit grec*”³³.

Văzând că toate încercările lor și memoriile adresate Curții imperiale de la Viena rămân fără rezultat, credincioșii ortodocși au ales ultima cale în vederea dobândirii libertății religioase, și anume răscoala împotriva uniației, precum și calea iobăgiei. Răscoala a fost condusă de călugărul Sofronie din satul Cioara (azi Săliștea, județul Alba). Acesta la botez a primit numele de Stan, iar după numele de familie se chema Popovici și pare să fi fost din neam de preot. A fost preot de mir în satul său, hirotonia primind-o în Țara Românească, se pare că la Cozia. Tot acolo a fost uns și într-un monah, luându-și numele de Sofronie, acesta fiind numele unui patriarh al Ierusalimului care, în veacul al șaptelea, s-a dovedit cel mai înflăcărat apărător al Ortodoxiei. Episcopul unit Aron îl numește în scrisorile sale „*presbyter apostata*” sau „*caluger apostata*”, cum obișnuia să apostrofeze pe orice cleric care mărturisea credința ortodoxă. Nu știm când s-a întors din Țara Românească, unde s-a adăpat la izvoarele de apă vie ale ortodoxismului.

Prin iunie 1756 era în satul său natal, în Cioara. În mai 1757 îl găsim tot acolo. La această dată, românii din Ardeal se plâng către mitropolitul sârbesc și-i povestesc necazul ce a dat peste călugărul din Cioara, care și-a făcut „*o țâr de schit în mijlocul codrului, mai ca la un mil depărtare de sat, locuind acolo și rugându-se lui Dumnezeu pentru sufletul lui*”. Dar a venit fibirăul din Vinț cu doisprezece unguri, care i-au pustiit biserica și chiliile, făcându-le una cu pământul. Călugărul abia a putut scăpa, cu fuga, de prigonitorii săi. În aceiași jalbă se spune că el avea pe lângă sine „*vo tri sau patru copilași la învățătură de pomană*”, de unde deducem că Sofronie ținea la schitul său o școală și că era un om cu carte³⁴. După ce autoritățile i-au distrus schitul a început lupta împotriva uniației, îndemnând pe credincioși să alunge preoții uniți și să declare că vor să stea „*sub porunca Bisericii din Ierusalim*”. În anul 1759 merge la Carloviț, la mitropolitul sârbesc. Întorcându-se de aici, a început să agite împotriva unirii, în județul Hunedoarei.

La Crăciunul anului 1759, Sofronie a fost arestat și închis în satul Bobâlna, lângă Orăștie, dar a fost eliberat de vreo 600 de țărani, conduși de preotul Ioan din Săliștea, unul din colaboratorii săi apropiați. A plecat apoi în Munții Apuseni, făcând din Zarand și din regiunea Abrudului și a Zlatnei o puternică cetate naturală, de unde a pornit

³³Preot profesor Dumitru Stăniloae, *op.cit.*, p. 37.

³⁴Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, p. 153.

șuvoiul tuturor răzmerițelor sale. Comitele suprem al județului Zarand, raportând către guvern, spunea că „*Sofronie amăgește poporul, dar nimeni nu se poate apropia de el, fiindcă românii îl apără în tot chipul*”³⁵. Scopul mișcării lui Sofronie era să înscrie pe toți ortodocșii într-o listă în vederea cererii unui episcop ortodox pe seama lor, așa cum se ceruse și în „*adunările*” mai mici de până acum. A fost din nou prins în Abrud, dar a fost eliberat la scurt timp de autorități, care se temeau de o răzvrătire a moșilor.

Îndată după aceea, între 10 - 15 august 1760, Sofronie a convocat o adunare de preoți și credincioși, pe care el o numea „*sinod*”, la Zlatna, în Munții Apuseni, întocmind memorii către împărăteasa Maria Tereza și către guvernul Transilvaniei, prin care cereau un episcop ortodox, înapoierea bisericilor și a sesiilor parohiale, ținute de preoții uniți, eliberarea tuturor celor arestați din cauza credinței, scoaterea din Transilvania a popilor uniți, care sunt pricina tuturor tulburărilor și care sunt niște mincinoși, deoarece către catolici jură că sunt catolici, iar către români „*că nici nu cred, nici nu mărturisesc unirea*”³⁶.

Mișcarea s-a întins ca fulgerul în toată Transilvania, până în Maramureș. În august 1760, poporul năvăli din toate părțile asupra Blajului, cerând pe prigonitorii lui. Episcopul unit Petru Pavel Aron este nevoit să se refugieze la sediul comandantului militar din Sibiu, scăpând astfel de răzbunarea poporului. Din tabăra de la Zlatna, poporul îi trimite într-o scrisoare tot disprețul acestei unelte a politicii străine, adică episcopului unit: „*Ca să înțelegi mai limpede că de când ne cârmuiești aproape că ne-ai prăpădit; dacă vei încerca din nou, unul din noi trebuie să piară*” și îi cere socoteală pentru prădarea bisericilor și pentru luarea antimiselor în faimoasele lui vizitații. Dacă nu le va restitui, îl vor căuta chiar și acasă „*pentru ca să vedem ce fel de vlădică ești.... dușman al legii grecești, pe care cauți s-o nimicești, ca împărații păgâni*”³⁷.

Pretutindeni Sofronie convoca „*sinoade*” (adunări), îndemnând poporul să-și păstreze credința strămoșească. Cel mai important dintre ele a fost „*sinodul*” ținut la Alba Iulia între 14 - 18 februarie 1761, la care au participat numeroși preoți și mireni din toate părțile Transilvaniei. S-a adresat guvernului Transilvaniei un nou memoriu în 19 puncte, în care erau expuse doleanțele credincioșilor ortodocși: eliberarea celor închiși (Oprea Miclăuș, Moise Măcinic, Ioaneș din Galeș, Ioan din Sadu, Ioan din Aciliu), încetarea prigoanelor împotriva credincioșilor ortodocși și libertate deplină Ortodoxiei. Astfel, prin conținutul hotărârilor luate, „*sinodul*” de la Alba Iulia poate fi considerat punctul culminant al răscoalei lui Sofronie și unul din marile fapte istorice bisericești din secolul al XVIII-lea. De astfel, întreaga mișcare a lui Sofronie poate fi considerată ca o biruință deplină a Ortodoxiei în Transilvania, căci zeci, poate chiar sute de sate au părăsit uniația. Tot ce se lucrase timp de 60 de ani pentru înstrăinarea poporului nostru de credința strămoșească, acum era zdruncinat.

Speriată de această mișcare, împărăteasa Maria Tereza trimite în primăvara anului 1761, în Transilvania, pe generalul Nicolae Adolf baron Bukow cu forțe militare îndestulătoare, numindu-l totodată și președinte al comisiei instituite pentru cercetarea

³⁵ *Ibidem*, p. 156.

³⁶ Preot profesor Dumitru Stăniloae, *op. cit.*, p.39.

³⁷ Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase...*, vol. II, p. 164.

și înlăturarea certurilor religioase. Misiunea lui era de a întări uniția și de a înăbuși orice mișcare împotriva ei. Acesta a trecut cu sila la uniție zeci de sate ortodoxe și a dat uniților peste cinci sute de biserici ortodoxe, chiar și în satele în care erau doar câteva familii unite. Dar cea mai mare barbarie săvârșită de generalul Bukow a fost distrugerea a zeci de mănăstiri și schituri din toată Transilvania, cele din lemn fiind arse, iar cele din piatră și cărămidă distruse cu tunurile. Această acțiune a început în vara anului 1761 și a continuat în anii următori, între mănăstirile distruse numărându-se și Sâmbăta de Sus, Râmeț, Prislop, precum și cele din Țara Făgărașului.

Îndată după sosirea lui Bukow în Transilvania, prin proclamația sa din 9 aprilie 1761, acesta a dispus să se facă o conscripție generală a aderenților celor două confesiuni; ea a avut loc în perioada mai 1761 până în primele luni din 1762 și este cunoscută sub numele, ciudat, de „*dismembrația legii*”³⁸. Deși nu s-a păstrat pretutindeni deplină obiectivitate, făcându-se multe abuzuri în întocmirea acestei conscrieri a credincioșilor, rezultatul a fost că din 152.886 de familii românești, 127.712 s-au declarat ortodoxe și numai 25.174 unite. Dacă s-ar fi procedat imparțial, numărul acestora din urmă ar fi fost după cercetările de specialitate, numai de 11.907, adică 7,7% din populația totală. Aceste cifre arată de ce se putea vorbi la Viena, în Consiliul de Stat, și anume de „*eșuarea*” Unirii cu Roma.

La 1 mai 1761, Sofronie s-a înfățișat singur la generalul Bukow și, silit de împrejurări, a ajuns la o înțelegere cu acesta, iscăbind o proclamație către credincioșii ortodocși. Cu toate acestea, lui Sofronie i se intentă proces, la care se dădu sentința de cinci ani închisoare, dar aceasta nu putu fi executată, deoarece acesta trecu munții în Țara Românească, unde se pare că a ajuns egumen al schitului Robaia, aflat sub ascultarea mănăstirii Argeș. Și-a încheiat zilele undeva prin Țara Românească.

În schimb, au avut un câștig și credincioșii ortodocși din Transilvania, căci în anul 1761 li s-a trimis un episcop de neam sârb, Dionisie Novacovici, care s-a stabilit în Rășinari, lângă Sibiu. Cu toate acestea, lupta a continuat pe alocuri, fie prin plângeri, fie prin împotriviri fățișe. Dar acestea erau pedepsite și acum cu bătaie, închisoare sau chiar prin frângerea cu roata, cum a fost cazul credinciosului Tănase Todoran din Bichigiu, în părțile Năsăudului. Totul însă în zadar, căci credincioșii își păstrau și acum cu sfințenie legea strămoșească, refuzând slujbele preoților uniți.

Biserica Greco-Catolică Română a existat până în octombrie 1948, după ce guvernul țării noastre anulase, prin hotărârea adoptată la 17 iulie 1948, Concordatul cu Vaticanul, scuturând jugul unei convenții umiltoare pentru poporul român. La 21 octombrie 1948, în orașul Alba Iulia, fosta reședință a Mitropoliei Ortodoxe din Transilvania, s-a ținut cea mai măreață adunare religioasă pe care a cunoscut-o istoria Bisericii noastre: peste 20.000 de credincioși și aproape 1.000 de preoți, delegați ai parohiilor greco-catolice, au rostit, în prezența întregului Sfânt Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, legământul de credință față de legea noastră strămoșească³⁹. De asemenea, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința de la 28 februarie 1950, prețuind virtuțile, patimile și jertfele neînfricaților mărturisitori ai Ortodoxiei din

³⁸ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, Editura Albatros, București, 1971, p. 477.

³⁹ Dr. Visarion Ploieșteanul, Vicar Patriarhal, *Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române - expresie a adevărului și dreptății divine*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXX (1962), nr. 9 - 10, p. 860.

Transilvania, a hotărât ca ieromonahul Visarion, împreună cu cuviosul mărturisitor Sofronie de la Cioara și cu mucenicul țaran Oprea Miclăuș din Săliște să fie cinstiți ca mărturisitori ai drepte credințe de către credincioșii Bisericii noastre din rândul cărora s-au ridicat. Proclamarea solemnă (canonizarea) acestor sfinți naționali români s-a făcut o dată cu a fericiților întru adormire Mitropoliți Ilie Iorest și Sava Brancovici, la Alba Iulia, la 21 octombrie 1955. De atunci sunt prăznuiți după cuviință în fiecare an, în această zi, căci numai prin jertfe asemănătoare celor aduse de ei s-a putut păstra credința noastră ortodoxă. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința sa din 20 iunie 1992, a hotărât ca în aceeași zi de 21 octombrie să fie cinstiți ca sfinți mărturisitori preotul Ioan din Galeș și preotul Moise Măcinic din Sibiel.